

Lež každý nech dá, koľko môže,
jak vládze, nech tak prispeje :
i nebudeme večne túžiť
a chovať prázdne nádeje . . .

Ba hej! daj každý, ako stačíš
a slož na oltár otčiny!
Po Jáne slávik zmĺkne, — spevec
tiež, keď v spln vošly vidiny.

Čiň, dejstvuj, venuj, žertvuj každý;
len твоjím, čo' dal svojeti.
Tie výše, na nichž ľudstvo trôni,
tie všetky vyrástly z obetí.

Čiň, dejstvuj, venuj, žertvuj každý;
buď silným okom v refazi.
Čo stĺpy chrámu, to sú kleňbe
domácej — mužia vífazi.

Čiň, dejstvuj, venuj, žertvuj každý,
zisk v mori lásky potopiac.
Škorvánok, zovúc k orbe, sejbe,
len peje, lebo — nemôž' viac.

Po Jáne zmĺka slávik. Spevec?
ten musí spievať, ako prv;
ten nezapre sa nikdy v obeť,
z nejž piesňou rynie — srdca krv.

Hviezdoslav.

Podrost.

Novella od *Vajanského*.

I.

Listár vnišiel nízkou bránou do domu Andreja Bohatého. Často ta nechodieval. Bohatý bol nebohatým kožušníkom v mestečku Závodie, pilňoval svoje remeslo s dvoma tovarišami, chodil na trhy na veľkom voze s veľkými truhlami a dlhými tyčkami, z ktorých staval na tržišťach šiator pre seba a svoje sedliacke kožuchy a baranice.

Andrej pozrel na listára nedôverčive, skoro bázlive. Nemal k tomu príčiny, lebo listár doniesol dobrý list. Majster utrel ruky o zásteru a šlabikoval recepis.

„Dorka, Dorka,“ volal basovým hlasom na svoju ženu, „prines okuliare!“ Jeho žena pribehla celá polakaná. Už raz tak volal na

ňu, keď mal podpisovať citáciu. Koľko bezsených nocí priniesol starene onen neblahý podpis! Andrej kúpil bol na veru ovčie rúna od žida — dal úpis. Po dlhej práci a svedomitom sporení zaplatil židovi dlh, z radosti nezabudol vypiť viacej vína, ale zabudol úpis i kvitanciu v rukách úžerníkových. Dedič židov žaloval. Pravota šla dlho a stála nejeden kozuch! Pravotár Luťy osvobodil konečne neboráka od dvojnásobného platenia.

Preto sa ruka stareny triasla, až sa spiežové drôty okuliarov rýchlo pohybovaly. Andrej podpísal recepis a prevzal list. Manželia zostali sami. Nastalo prevracanie listu na všetky strany, hádanie, obzeranie pečate. Po dlhom rozmyšľaní a dômyselnom uvážení ustálili sa manželia na tom, že list môže pochádzať jedine od jich syna. Až potom odhodlal sa Andrej zlomiť pečat.

V skutku: list nebol síce rovný od syna, ale týkal sa ho. Triedny učbár posielal rodičom polročné svedectvo Štefanovo a k tomu pripojil list. Vo svedectve čmířily sa eminencie jako hviezdy, a v liste chvály. Čo ale najviac potešilo starkých rodičov, a čomu lepšie rozumeli jako eminenciám, bolo zakončenie panegyrickej epištoly: „váš syn je prvý v osmej triede.“

Dorotea Bohatá rozosmiala sa bezhlasým, šťastným smiechom, jej tvár zvraskovitela ešte viac pritom, oči sa prižmurily. Temnelo jej pred očima. Medzi tolkými bohatými, urodzenými, fajnovými šuhajci jej jedináček prvý!! Jej jediný syn, pre ktorého tolko bólov srdca snášala, tolko utajovaného strachu trpela, tolko vrúcich modlitieb posielala k Hospodinu! Ten cudzí svet zdal sa jej byť prepastou, cudzí ľudia svodníkmi, ktorí nemajú nič inšieho na starosti jako číhať na Štefana a klásť mu úkladné siete. Jak ťažko lúčila sa po každýkrát s milým synkom. Keby nebolo tvrdého dudrania Ondrejovho, ona by ho bola pri lúčení zmáčala slzami, ustískala do zadrhnutia. Avšak obyčajne sotva stačila prežehnať syna svätým krížom, už hrmel otec: „na voz, na voz, kone sú netrpelivé!“ Štefan sa vytrhol z objatia materinho a sadol na voz. „Daj pozor na lušnu,“ volal otec, prísnyim pozorom prehliadajúc voz, „hľad často na hlavne, aby ste záosek neztratili. Pozoruj na opálku, je celkom nová. Na Príboji pokrmte hodín. Ty, Jano, neopí sa, a opatruj kone.“ Matka pristúpila k vozu a podala synovi ruku. „Máš šál?“ pýtala sa, trebárs čobre vedela, že ho sama položila na sedlisko. „Nezabudol si vačkový ručník?“ Otázka sprevádzaná bola hojnými slzami. „Chráň sa prestydnutia, Števo.“ „Od voza, stará, zasmolíš sa,“ zabručal Ondrej a pleskol koňa po chrbte. „Hajde v božom mene!“ Jano praskol do koní. O chvíľu bolo vidno staranku v sade v najzadnejšom kúte pod hustolistou lieskou. Tam sa mohla slobodne vyplakať.

Všetky strachy a obavy byly teda neoprávněné, všechny slzy odmeněné! Jej syn je zdarný šuhaj, a je prvním v tej najvyššej triede. Oj, tá úbohá hlavička! Čo tá musí vytrpieť múk a námah! Prvú nedeľu po obdržaní skvelého listu sadla si pani majstrová za stôl (pán manžel bol medzi majstri) a maľovala na hrubý papier starodávne švabachské písmy. Písala synovi list: „Vreľomilovaný

synku! Pozdravuje ťa otec, tetka, krsná matka, starý Jano, i ja ťa pozdravujem a bozkávam na tisíckrát a prajem si od milého Pána Boha, aby ťa toto písmo pri dobrom a stálom zdraví našlo. My sme potešení nad tvojím prospívaním, otec ti odkazuje, že sa raduje nad svedoctvami. Daj pozor na periny, aby ti páperie nevybrali — ľudia sú zlí. Prádlo si očitaj pri každom praní. Pán farár ťa chváli, i fiškál, i slúžny. Pozdravujem ťa a bozkávam na tisíckrát. Dorotea Bohatá.“ Na konci listu postscriptum: „Posielam ti v tomto liste piatečku, otec o nej nevie. Uži, syn môj, v zdraví. Nezabudni modliť sa, choď do božieho chrámu, varuj sa trungu, zlých ľudí a karát. Sú i zlé a úkladné ženské, varuj sa. Tvoja smutná matka.“

Štefan Bohatý prijal piatku i materinské rady, ktoré boli stereotypné v každom jej liste. Život žiacky so všetkými svojími pôvabmi pútal mladého šuhaja. Bol on tým zaujímavejší, že sa s ním družila romantika tajnostkárstva, fanatického priateľstva, boja a večného rozčulenia. Štefan náležal totiž ku kružku žiakov, ktorý s mladistvým zápalom zahorel za vec národnú. V otčimskom ústave, medzi večnými nadávkami na všetko čo bolo slovenské, rozbreskol sa malý plamienok rodolásky. Málo bolo v kružku šuhajov, avšak každý stál pri veci s rozhodnosťou a pevnosťou, ktorú môže utvoriť iba ideálny, čistý plápol za pravdu. Štefan, v dome vychovaný v nepovedomej chladnosti, ba v duchu zjavného odpadliverstva, prišiel náhodou k poznaniu seba, k cíteniu za svoj národ. Živý, talentósný šuhaj hodil sa do bájneho prúdu celou energiou mladosti. Jako svietily jeho belasé oči, keď rečnil v chudobnom byte šhromaždeným šuhajom „Mor ho!“ „Tí mladí ľudia sa blaznia,“ hovorievala Barbora Wunderová, Nemka, u ktorej býval Štefko. Ona nevedela pochopiť, ako vedia pätnásť mladí ľudia, úzko stisnutí v zafajčenej diere presedeť tri hodiny bez pitia, bez kriku, karát a rozpustilosti. Jej dcérka Helena zato často stávala v bočnej chyži, slúžiacej za komoru. Slovensky málo rozumela, ale tešil ju ten zvuk mladých hlasov, tá neha oduševnených, bárs nepojatých slov. V izbe všetko vrelo, šumelo! Koľko túžob a ohnivých nádejí zkrsló tam, koľko myšlienok smelých, nevyzralých našlo tam svoj výraz! Helena netrpelivo očakávala sobotu; mladí ľudia, schádzajúci sa v jich byte, ten živý ruch, časom tichý utlumený spev: to všetko bolo nevšedné, zvláštne. Život dievčata bol nudný a jednotvárný. Mnoho šila, mnoho pracovať musela okolo domu. Krásy dost veľkého mesta, v ktorom žila, vidala takmer iba cez oblok. Tichá melancholia opanovala jej mladú dušu.

Štefan sotva pozoroval bladú devušku; vedel len tolko, že žije, vedel, že je poslušnou dcérkou starej Barbory. Jeho mladá ohnivá duša, rozpalená národnými ideály, privinula k sebe Ladislava Kráľovského, niečo staršieho šuhaja. Priateľstvo mladých ľudí bolo takmer nerozlučné.

Štefan chcel, aby Kráľovský prešiel k nemu bývať.

„Nie,“ hovoril Lacko, „šovšednel bych ti! Keď chceš rozkmoťriť sa so súdruhom, teda bývaj s ním na žiackej hospode. Priateľ nesmie byť nepohodlným!“

„Teda ani tak malú obeť by si nepriniesol nášmu priateľstvu?“
podivil sa Štefan.

„Veľkú hej, malú netreba.“

Ladislav Kráľovský nebol rojkom. Súdil o veciach chladno, triezvo, ba môžeme povedať sucho. Bol on takrečeno kontrolórom mladej spoločnosti! Jeho ostré slovo často poviazalo krídla prírujnému letu, jeho posmešná poznámka zrútila ne jeden nepraktický plán. Zato kde bolo treba rázne jednať, tam bol Laco na mieste. Pokladnica bola sverená jeho rukám a kvitla pomerne veľmi skvelo. On udeľoval z nej požičky dla svojho dobrozdania — kto na čas nevrátil, márne žiadal od neho po druhýkrát groša. Preto sa naňho srdil Mikuláš Strážnik, temer najstarší člen študentského krúžku. Chcel ho zhodiť z pokladníctva — no nepodaril sa mu útok. Strážnik patrila k spoločnosti viacej základom známosti s poniektorými šuhajmi. Bohatý mu nedôveroval a poveril Janka Pinkavku, neposedu, vtipkára a nevinného intriganta, aby za ním sledil. Pinkavka bol potešený nad tou úlohou, bola celkom po jeho chuti. Nezpozorovane dlelo jeho bystré šedé očko na Strážnikovi.

V duši Štefanovej bol tajný bôl. Pochádzal hľadavý ten bôl z toho, že musel spôsob svojho života zakrývať rúskou tajomstva pred otcom, ktorý celkom pod vplyvom pravotára Lúteho a slúžneho, nikdy by nebol dovolil synovi priznanie sa ku slovenskej národnosti.

Bohatý sedí podvečer vo svojej chyžke. Ladislav Kráľovský opiera sa nedbale laktom o pult. Oba šuhaji sú málomluvní.

Tu vrazí do chyže bez zaklopania Ján Pinkavka. „Bračekovci, špatné chýry,“ hovorí Janko rýchlo, zadýchčano.

Štefan vyskočil zo stolca. Laco pozrel ticho na prichodiaceho. „Nuž?“

„Strážnik chodí od troch dní každý večer k Šošotkovi, tomu vyschlému chrtovi, ktorého náruživosť tak žerie jako suchoty.“

„Nuž?“

„Viac neviem.“ Štefan hľadel v nedorozumení.

Lackova tvár sa niečo málo zakabonila. „To dost,“ riekol svojím hlbokým, sonórnym hlasom, vzal klobúk a odišiel.

Štefan pokrútil hlavou. Ťažké myšlienky zaujaly jeho hlavu. Šošotka bol učbárom na gymnasiуме, rodom Slovák, avšak besne, zlobne horlivý maďarón. Čo môže hľadať u tohoto zúrivého človeka Strážnik? Čo hľadá menovite podvečer? Prečo nehovorí svojim kamarátom o svojich návštevách?

Najbližšiu sobotu podvečer shromáždil sa hlúček študentov v Štefanovom byte. Rozpriadla sa živá dišputa. Šuhaji bojovali duchovný turnaj zručne. Myšlienky sa križovali jako blesky. Keď prechádzala shovárka do ohňa, napomenul Lacko k tichosti. Tu sa otvorily zrazu bočné dvere, vždy zavreté, a vo verejách objavila sa Helena. Všetci zatíchli a hľadeli na neobyčajné zjavenie.

„Professor ide!“ zavolalo dievča. Študenti poskákali z kufrov a stolic.

Avšak devina výstraha prišla neskoro. Sotva stačili sa študenti zпамätať, keď sa otvorili dvere z chodby vedúce; školský pedel — za pedelom učbár Šošotka.

Nastala trapná scéna. Žmurkavé oči starého ničomníka Šošotku svietili mefistovskou radosťou. Trasúcou sa rukou habal zo stola noviny a knihy — corpora delicti.

Štefan bol bládý jako smrť. Laco zafal perny. Jeho mocná mladá ruka mykala sa krčovite.

Pozorný Pinkavka pristúpil k nemu.

„Ešte nenie čas pre teba,“ šeptal, „počkajme, jako sa veci vyvinú.“

Šošotka si zapisoval mená prítomných. Pedel stál jako Cerberus pri dverach.

„Prosím pokračovať v zrade vašej vlasti, ktorá nám dáva chlieb duševný i telesný,“ zlostným hlasom hovoril žltotváry profesor pri odechode. „Vám ale, pekný pane Bohatý, gratulujem k národným veľčinom! Kto chce byť hrdinom, ten nemusí požívať mizerné štipendiá! Národný hrdina a štipendium, kto to slychal! Nech sa páci hneď so mnou!“

Šošotka odišiel so Štefanom Bohatým.

„Šuhajci,“ povedal Laco Kráľovský, „nože sa mi tvrdo drzte! Žiadne chabé prosenie — to by nás nectilo. Naša vec je svätá a nevinná!“

Počaly sa dlhé inkvišície, nie menej vážne vedené, jakoby sa jednalo o deväťdesiat vypálených dedín. Resultat bol dost smutný —

Štefan Bohatý bol vyhodený zo školy, Kráľovský a Pinkavka dostali consilium abeundi, ostatných podelili otcovsky s karcerom. A čože zavinili títo šuhaji? Čítali slovenské časopisy, rečnili básne a robili i kritisovali slovenské práce. Jako známo, je to u nás zločin.

II.

Po výroku školského súdu sedeli dvaja priatelia, Štefan a Ladislav, v chyži u Wunderky. Štefan bol zronený. Nie tak samá relegácia kormútila mladého šuhaja, jako tá hrozná myšlienka: jako oznámiť otcovi tento hrozný chýr, jako pred neho predstúpiť? Lacko bol chladný jako vždy, ba robil zlostné poznámky na vyšetrujúcich profesorov, opisoval jich tváre, jich posunky, smial sa hlúpej vážnosti prísnych sudcov a besnote udavačov. Mikuláš Strážnik bol hlavným udavačom, svedkom a očerňovateľom mladých ľudí.

„Čo počať?“ riekol Štefan, „moje postavenie je bezvýchodné! Kam sa teraz vrhnúť? Behom týždňa musím opustiť mesto toto! Potom budem vrhnutý do cudzieho šireho sveta!“

„Čo počať? to je vec veľmi jednoduchá,“ odpovedal Laco a položil sa na neodkrytú posteľ; „pôjdeš pekne rúce k apovi a povieš mu, že ťa vyhodili zo školy. Apa bude chvíľu hromžiť, potom sa za dva dni pomračí ani jasenné nebe, tvoje múdre chovanie a matkina výdatná pomoc rozoženie otcovské chimúry — a vec skončená!“

„To nepôjde tak ľahko. Môj otec je tuhý človek — a čo je najhoršie — stojí pod vplyvom našich úhlavných vrahov!“

„Never ty tej tuhosti! Zním ja tých našich ľudí. Hlavná vec je, aby človek vedel stoicky pretrpieť prvú búrku. Nebo sa zas vyjasní.“

Avšak do vyjasnenia neba bolo ešte dosť ďaleko. Šošotka sa postaral, aby Štefanovi rodičia dozvedeli sa o synovom nešťastí. Jeho list ešte zväčšil vec. Bol plný vlastizrady, panslavismu atď. Ondrej Bohatý zkamenel od ľaku a hnevu pri čítaní Šošotkovho listu. Čisté nebo rodičovskej radosti premenilo sa razom v smutnú mrákavu žiaľu, jedu a zúfania. „Nikdy viac mi nechod' na oči,“ písal synovi. „ani nehovor, žeš' mojím synom, ty zradca, ty — ty —“ nasledovali titule Šošotkovské a nadávky, čerpané z informácie Lúteho. Tento Lúty nemal inšej starosti, jako rozplameniť otcovský hnev v prsiach Ondreja Bohatého. Pomáhal mu farár i služný. Jich anathema bolo zničujúce.

Štefan ukázal Lackovi otcov list.

„A predsa pôjdeš domov! Ja pôjdem s tebou. Bola by strela, aby vec nemala prísť do dobrej koľaje. To consilium abeundi vzal som si k srdcu, a dnes mi dá riaditeľ moje vysvedčenia. Mne zunovali sa už tieto mizerné školy s jich blbými, polosurovými profesorami, s jich nereálnym základom, karcerami, maďarčinou, po bordeloch rozletenou mládežou, pedelom a všakovým nešvarom. Maďaromanská škola je pravým chlievom. Urobím svojmu otcovi radosť: budem pomáhať stárnucemu pri oekonomii — už ma dávno volal. Len žiadne strachy.“

Na druhý deň lúčili sa sňahaj od svojich kamarátov. Pilo sa na slávu odchádzajúcich a na zmar zradcom a udavačom. Večer pakoval Štefan svoje veci. Po dokončenej práci šiel k starej Wunderke. Nemka bola smutná a nerada videla odchádzať svojho mladého pána. Helena sedela pri šijacom stolíku a iba časom bluskla na Štefana. Bolo jej ľúto, že odchádza. Včasne ráno prihrkotal vozík pred dom, Lacko už sedel v ňom. Helenka bladá, s červenými očami vybehla z chyže a podala Štefanovi sviežu kytku.

„Hľa, predsa za tebou jedna skromná duša smúti,“ poznamenal Laco s úsmevom na nežnosť jednoduchej devy. Štefan potriasol srdečne ruku Helenky a vyskočil ku kamarátovi na voz. Kočič šibol ospalo do koní — a voz hrbolcoval po dlaždení. Helenka kynula ručníkom za odchádzajúcimi. „Nože sa ohliadni,“ riekol Kráľovský, „odbiera sa od teba tajná láska.“

„Jaké to nechutné žarty,“ poznamenal Štefan, ale sa nevdojak obzrel. Sám nešípil, jaký bolastný pocit zvířil sa v útrobach dievčata nad jeho odchodom.

„Ah, čo po tom,“ máchol rukou, „o tri dni zabudne na študenta!“

„Alebo ani nezabudne,“ poznamenal Laco, zapalujúc krátku pipku; „máš to všelijaké ženské na tom svete. Väčšina jich pravda ľahko zapomína na isté dojmy. Avšak je malá hrbka sentimentálnych žen-

ských stvorení, ktoré nosia tie dojmy — do staropanenského čepca, alebo i do hrobu. Mne zdá sa, že Helena prináleží k tým posledným.“

Svieže letné ráno briezdiť sa vo svojej purpurovej kráse. Mladí ľudia zamysleli sa a požívali plnými ťahy ľadnosť obkľučujúcej jich prírody. Na celej ceste málo hovorili. Štefan nemal príčiny byť veselým a Laco počal cez poľudnie podriemkávať. K večeru vtiahli do Závodia, a síce do hostinca. Chceli sa prezvedieť o nálade starého Bohatého prv nežby sa jako ztratení synovia pred neho postavili.

V hostinci počuli neblahé chýry. Bohatý zúrili vraj — o nejakom vyrovnaní ani slychu. Na druhý deň sa rozehýrilo, že mladý Bohatý, zo škôl vyhodený, prišiel. Chýr dostal sa i k Bohatým.

„Nikda ten chalan neprekročí môj prah,“ volal surovým hlasom Ondrej, a jeho oči blýskali zúrivým hnevom. Matka lomila rukami, miernila muža, prosila — avšak všetko marne. Prišiel posol od matky do hostinca. „Nechod, syn môj, domov,“ písala mu, „otec ťa nechce vidieť. Avšak na večer príjdi na záhumníe, pod lipu ku studienke.“

Bolo to smutné shladanie sa! Starenka plakala až jej tak srdce usedalo. Štefan bol zničený — bôl matkin žral ho jako tulá zimnica.

„Čos' to porobil, Števkó, čos' to porobil,“ lkala úbohá matka a ovládaná bófom sadla na drnovú lavicu pod lipou.

„Nič hanebného, mamička, nič zlého! Nedorozumenie, zášť...“

„Tys' nemohol byť podlý,“ tvrdila starenka a pozrela prísno do očí synových, „tvoje oči sú jasné, hľadia priamo a svobodne! Ty nešťastné moje dieťa!“ Viac nemohla. Krčový, konvulzívny plač pretrhol jej ďalšiu reč.

„Pandúrov chce poslať tvoj otec, aby ťa zlapali — slúžny mu to urobí k vôli! Nebav sa tu ďalej,“ a s tým vyňala niekoľko pokrčených bankoviek z vrečka a vtisla synovi do rúk.

„Nechcem peniaze, mamička, podržte si jich! Ja si zarobím, čo budem potrebovať . . . Povedzte otcovi, že ho prosím za odpustenie, povedzte mu, že nepotrebuje pandúrov . . . ja sa mu neukážem pred tvár! S Bohom, mamička, nezabúdajte na mňa!“ A s tým sa vytrhol z matkinho náručia. Jako srnec preskočil cez plot a zmizol v sadoch. Dorota Bohatá klesla poznovu na lavicu. Nemohla už ani plakať. Zdalo sa jej, že už utratila syna na večnosť. Jakoby ho bóli do hrobu položili . . .

„Ty máš dobrú matku,“ riekol Laco, ktorý zo sadu hľadel na podivné líčenie syna s matkou. „Ale ani to neverím, žeby tvoj otec bol takým medveďom jako sa stavia. Počkaj! Zkúsme šťastie, snáď podarí sa nám ho smieriť — ba čo viac: poslovenčiť. Mal by som veľkú vôľu vybiť mu z hlavy tých pár maďarských frás, ktoré posbieral na vandrovke, a s nimi i toho Ľuteho so slúžnym. Hrozné je ale pritom, jaké časy žijeme! Medzi otca a syna, sestru a brata hádže sa národná zášť! Peklo tým ohyzdám, ktoré to zapríčinili!“

„S mojím otcom je nemožné vyrovnanie!“ vzdychol Štefan.

„Kto vie! Tvrdšie hlavy zmäkly pod lúčami nášho slnka! Ale teraz pod ku mne. Môj otec ťa vďačne za pár čias pohostí — a potom, veď len dačo vyhútame.

Statok Kráľovského ležal asi tri hodiny od Závodia. Mladí ľudia prišli nečakano k starému pensionovanému kapitánovi. Práve sa vracal z pola.

„To sú skoré prázdniny,“ riekol oekonom, keď poznal syna.

„Vyhodili ma zo škôl, apuško,“ žartoval Laco, srdečne objímajúc svojho otca.

„Tomu bych sa veru nedivil! Šalún si bol vždy, pansláv si, poslúchať nevieš! Avšak čo po tom! Máte iste smäd, mladí páni,“ obrátil sa vyslúžený vojak k mladým ľuďom.

„Neuročný! Fero, do pivnice,“ volal na sluhu Lacko, „a načapuj z toho, čo mi je vrstovníkom!“

„Pán Bohatý,“ predstavoval Laco svojho hosta.

Veselý starý pán bol celý natešený, keď dostal hostí! Slúžil dvadsať rokov v armáde, privykol na hlučný vojenský život, ktorý teraz musel postrádať v dedinskom zátíší. Zato bol veľmi vďačným, keď časom zašumel jeho úhladný, prízemný dom veselou vravou a cengom pohárov. Jeho dcérka, Eleonora, vyvábená hlučným vítaním, vybehla na prieddóm a poznajúc brata, počala ho objímať.

„Pomaly, Lorka, pomaly, veď mi cviker vrazíš do tváre! Jaký to pomarančový oheň!“

„Tys' vždy ten starý posmešník, Lacko,“ v tom zbadala neznámeho Štefana a zapýrila sa.

„Vidíš,“ smial sa Laco, „bolo ti treba toho purpuru — teraz sa hanbíš za tú sesterskú prudkosť! Môj priateľ Bohatý — vyhodенý maturant,“ predstavoval svojho priateľa.

„Tebe sa o vyhodení silno sníva,“ poznamenal kapitán.

„Žiaľbohu je to nie sen, ale skutočnosť. Predstavujem sa ti, apuško, jako kandidát oekonomie, tvoj adjutant, tvoja pravá ruka! Tu si vystavím svoj šiator, už len pre ten znamenitý zemiakový šalát, ktorý vie hotoviť Lorka.“

„A pre toho vrstovníka svojho,“ doložil veselý starý pensionista a smial sa celou tvárou. „Teším sa tvojemu rozhodnutiu! Bravo, syn môj!“ Jeho pomer k synovi bol zvláštny, viac kamarátsky. On dôveroval na silnú prírodu, rozvahu a chladnú rozvažnú myseľ svojho syna. Preto mu dal úplne voľnú ruku. A k chvále mladého Ladisláva musíme podotknúť, že v ničom nesklamal otcovu dôveru. Mal nezlomný, hrdý ráz, a snáď pod ferulou bol by z neho zlý ferina. Úplná svoboda upevnila ho v dobrom. Pravda že je to zriedkavý prípad; avšak stojí tá stará paedagogická pravda, že každý človek má byť dľa zvláštnej metody vychovávaný. Pod jednu šablónu nezmetie sa veľa duchov.

Mladý Bohatý celkom okrial pod pohostinskou strechou kapitánovou. Rozvlnená, bôľami a bojom zbúrená hruď počínala sa upokojoval.

Lorka blížila sa k hostovi nenútenou dôvernosťou, prosila ho často, aby jej čítal; jej otázky boli vtipné, jasné; on rád odpovedal, rád poučoval. Dva týždne uplynuli mladým šuhajcom jako deň.

„Už čas, abych zanechal váš milý dom,“ riekol večer pri ľhaní do postele Števko svojmu kamarátovi. Veď je to očividomý hriech pre nás táto postávka!“

„Postávka? Nie, to užívanie svobody! Betári dali ti možnosť pôžitku úplnej neodvislosti a svobody, ktorej si posiaľ neokúsil. Na školách si bol vo večnej práci, doma ťa tlačil filisterský otec. Uži tých pár dní a posilní sa k dielu. Lebo veru dielo musíme počať. Naši predkovia zanechali nám veľkú ideu slaviansku v celej posvätnnej čistote, to je pravda. Oni obracali oči do minulosti, deklamovali o Rastislavoch, Mojmiroch a snáď i o nikdy nejestvujúcich Svätobojoch. Všetko pekne a dobre! Oni lietali s holubicou nad mutným Dunajom — všetko krásne. Oni hádzali sa do prúdov partikulárnych bojov — žiaľbohu často ničili v nich najlepšie sily! Podhodila jim Viedeň, z ktorej nikdy nič dobrého pre Slavianstvo nevyjde, dajakú falošnú kosť — oni sa ruvali s vrahmi národa a vylievali tú najhorúcejšiu srdcovú krv! Jedným slovom zaviezli nás do závozu . . . my v ňom trčíme pevne, nepohnute. Efemerné „zásluhy“ starých liet sú ťažkým ballastom každého živšieho ruchu! Brat môj, uznaj, že to ďalej nemožno trpeť. Vysoký ideál, za ktorý horíme svojou našou bytnosťou, zlietol v naše časy trochu nižej: treba sa mu do očí prizreť a hľadať čo len tónu jeho priklincovať skutkami na túto našu svätú a pritom reálnu pôdu. My stojíme na slovenskej, skutočnej, skalnej lebo homokovej pôde, ktorá na nás volá: urobte niečo, čoby na mne basirovalo! Ustaňte vo vysokom lete! Nás netreba dvíhať do vysokých sfer, nás netreba ideálom riediť v šémy. Každý opravdový Slovák je čistým idealistom, k hovädskému materializmu kloní sa iba slovenský odrodilec. Avšak ten slovenský idealismus musí zrieť a dospievať k vecnému, skutočnému činu. Dost už bolo fantasmagorií! Preč s frasami, ony sa už vyžily!“

„Krásne reči, málo vecí,“ podotknul ospale Števko a zívnuť. „Zakiaľ nevieš nič podstatného udať, zakiaľ neznáš, v čom tá naša reálnejšia činnosť pozostávať má, zatiaľ si nič nového nevyhútal. Veď i ja cítim, že púhymi veršami, prípitkami a „živio“ volaním neprijdeme nikam. Udať ale cesty.“

„A ty nevidíš ten hrozný úhor, ktorý leží pred nami? Ty ho musíš hľadať a po ňom šmátrať? Tu máš na pr. svoje rodné mesto Závodie. Pozri naň. Starý šudier Lúty, bonvivan kňaz a bankrotovaný slúžny držia na povrázku 4000 dobrých slovenských duší! Ty, zrodenec tohoto Chalupkovského Kocúrkova, nevedel si získať pri všetkej svojej horlivosti ani len toho dobrého šomráka, ktorým je tvoj otec! Hanba! Ale na našich schôdzkach horel si za Slavianstvo, za našu budúcnosť, za duševno aristokratické postavenie nášho Slovenska vo veškerom slavianskom svete. Čo robí Samko Rovný, ten znamenitý chlapina? Nakúpi cez rok pár kníh, drží časopisy, a myslí, že urobil niečo epochálneho za svoj národ. Jeho traja pacholci nabili

v krčme istého tovariša, ktorý prišiel z Pešti, a vo svojom vystatovaní riekol, že je slovenská reč iba pre lumpov a zlodejov. Ver mi, tí traja pacholci majú toľkú zásluhu jako celý Rovný. Tovariš stal sa predmetom posmechu, a celá služobná mládež vie, že dostal výprask za slovenskú reč, ktorú pohanil! Bár by sme sa učili od tých troch znamenitých pacholkov. Pravda že v inom spôsobe.“

„Cesty, cesty poukáž.“

„Ešte nevidíš, ty snilko? Teraz máš ferie, vďaka tomu sošchnutému, pluhavému Šošotkovi! Pôjdeme do Závodia. O pár dní ta dorazí i šibal Janko Pinkavka. Počneme dielo.“

„A môj otec?“

„Veď s tým počneme! Ty nám budeš bránou do zakliateho hniezda.“

„Nerozumiem ťa! Konečne pristávam na všetko! Práve ten nepriradený otcov hnev zaoceloval jakosi moje útroby. Slzy matkine pália mňa na duši. Oplaustvo podlých Šošotkov zobúdza vo mne zúrivosť!“

„Tak ťa! Už sa mi páčiš! A teraz dobrú noc!“

O chvíľu ozývaly sa dlhé, chutné ťahy spiacich mladíkov. Spali oni tuhým, oloveným snom, jako svedčí sa na mladých ľuď. Štefan Bohatý sa časom mocne pohýbal až postel praskala a prehovoril zo sna nesrozumiteľné slová. Bladý svit mesiaca vnikal cez riedke záclony do chyže. Neunavený svrček spieval svoju traslavú pieseň. Dobré sa to spalo pri jeho škreku.

III.

Slová Lackove zunely v ušiach Bohatého veľmi dôrazne. Už zavčias rána vstal, obliekol sa ticho a vyšiel do zahrady. Celá prestleť letného rána dýchala z prírody. Na tráve a kvetoch visely rosné kvapky, celý roj vtákov švitoril v košatých lipách. Poľnou cestou vrzgaly kolieska pluhov. Skoro za ním vybehla Lorka s červenou tvárou a jasnými, vyspatými očami. Vkusný ranný oblek pokrýval jej nevysokú, niečo plnú postavu. Tvár jej nebola pravidelne krásna — ale tajný pôvab kryl sa v hlbokých očiach. Bohaté vlasy voľne spustené týkaly sa temer porosenej zeme. Všetko žiarilo z nej životom, radostným povedomím, že je predsa len krásne na tejto božej zemi. Čistý, zvučný hlas vinul sa jej z hĺbky prsú — rovno jako ceng zvona. Matku ztratila veľmi včasne, prežila prvé dni rozvíjajúceho sa pannenstva pod asketickými očami hysterickkej tetky. Prechod do rodičovského domu bol pre ňu dielom osvobodenia. Oddala sa celou svojou ohnivou, citelnou dušou ľadnej svobode, ľúbila prírodu až do entusiasmu, opatrovala celú menažeriu domáciach zverov, liečila mačky, chránila vrbcov a stehlíkov pred ukrutnosťou dedinských uličníkov, spravovala domácnosť, pestovala kvety a čítala po nedelach nemeckých lyrikov.

Štefan sa poklonil Lorke a počal obdivovať jej ranostajnosť.

„Nie div, pane Bohatý — ja som nekrákorila do polnoci jako vy s bratom!“

„Divno! Vy musíte mať tajných zvedov, domácu policíu!“

„Vaše hlasy. Moja chyžka je práve vedľa vašej, stena nehrubá. Počúvala som chvíľu temný huhlot — ale nebojte sa, rozumieť som nič nemohla. A tak rada bych s vami prehovoril o veciach seriosných, o činoch, nádejach! Ale môj brat je negalantný ošklivec! Keď sa priblížim k vášmu rozhovoru, hneď zamĺkne alebo počne pletkáriť. Jakoby ženská odkázaná bola len k pletkám, prázdnyim poklonám a každodenným klebetám.“

„Váš brat zabúda, že má pred sebou pätnástročnú slečnu.“

„Prosím, šestnásť.“

„Teda šestnástročnú pannu, a myslí o vás tak, jako vás zanechal, keď šiel do škôl. Jestli môžem niečim slúžiť, veľmi vďačne.“

„Povedzte mi, pane Bohatý, čo vlastne chcete s tým vašim „národom,“ „národnými túžbami,“ „obetami?“ K čomu že to všetko smeruje?“

Bola to niečo krušná otázka. Od abecedy sa mu nechcelo počínať, a v krátkych slovách bolo mu ťažko dať dostatočnú odpoveď.

„Človek delí sa od zvera medzi inšim aj tým, že chce žiť v sriadenej spoločnosti a v úzkych sväzkoch s ňou zdokonalovať sa.“

„To chcú i Nemci, i Francúzi; načo teda ten osobytný národ?“

„Chceme to i my Slovania, a síce na svojich vlastných základoch, pomocou svojej vlastnej reči!“

„Veď sa to stať môže i pomocou inej reči! Ba čím vzdelanejšiu reč si vyberiete, tým ľahšie dosiahnete cieľa.“

„Jednotlivec možno! Avšak druhá vlastnosť ľudská je, že človek vozvýšený, čestný, želá si čím viac súdruhov mať na púti k dokonalosti, ku vzdelanosti a šťastiu.“

„A takých spojencov hľadáte v našom krpčiarskom lude? Pomýlená cesta — choďte ta, kde najdete súcích ľudí.“

„Tretia vlastnosť čestných ľudí je, že hlboko ponímajú sväzky, ktoré jich pútajú k tomu ludu, z ktorého krve pošli, ktorého reč vravia od detstva, ktoré jich viažu na rodný milý kraj. A preto má byť jich túžbou, aby tento svoj pokrevný ľud brali sebou na ťažkej púti k dokonalosti. V tom leží celá tajina nášho rojčenia o národe. Preto milujeme jeho zvyky, jeho reč, jeho vnútorný byt. Preto dáme sa vyhadzovať zo škôl, snášame posmech, smežeme sa nad zlobou; preto kormúti nás každý nezdar, posilňuje každý pokrok. Preto sme hotoví dať všetko v obeť za ten národ, i životy, slečna, i životy!“

Lorka sa zamyslela. Celkom iné pochopy, iné myšlienky zkrslý v jej bystrej hlávke. Každé slovo mladého šuhaja šírilo jej dušu. Srdce bilo jej jakýmsi nepoznaným, triumfálnym tlkotom.

„I môj brat tak zmýšľa?“ pýtala sa po malej prestávke.

„Tak.“

„Celkom tak? Nemožno! Čiby pristaly také reči do jeho posmešných úst? Veď on považuje celý svet za žart!“

„Nie celkom. Mnoho seriosného ukrýva sa pod jeho často bizarnými myšlienkami.“

„A či by ste nepotrebovali spojencov vo svojich mladistvých bojoch za národ?“ pýtala sa horlivo mladá deva.

„Tých hľadáme všade! V ľuďoch, mládeži, medzi starými, múdrymi i jednoduchými.“

„Ale nie medzi ženskými?“ zpýtala sa Eleonora istou prísnosťou. Zvedave uprela svoje krásne, výrečné oči na tvár Štefanovu.

„Čo s tým chcete?“ odpovedal otázkou Štefan.

Eleonora neodpovedala. Vbehla do chýže. Štefan sa prechádzal pod krásnymi lipami zahrady a dumal o sviežej, bystrookej dievčine. Dva týždne bývať pod jednou strechou s tak milým zjavom, a nepodumať časom o ňom, bolo by konečne hriech. Takého hriechu nedopustil sa dumný, mäkký Štefan, bárs bol ďaleko vzdialený od každého erotického rozjarenia citov. Jeho celé srdce preplnené bolo vysokým túžením za ideálmi, starostou a bôlom nad neutešeným stavom jeho dnešných neblahých okolností. Krásne oči priateľovej sestry tešili ho, jako tešia nás ruže lebo fialky kvetnej zahrady. Posledný rozhovor zbudil v ňom nikda nesnívanú myšlienku: či by nebolo možno rozplameniť toto mladé pekné srdce tými ohňami, ktoré horely v jeho mladej hrudi. Od myšlienky nebolo ďaleko k pokusu. Zamenil raz Heineho so Sládkovičom. Čítal Eleonórke zvučným hlasom svojím Detvana. Ona ho často pretíhala otázkami, na ktoré on dával ochotne vývod. Po prečítaní niektorého krásneho miesta položil knihu na lono, a medzi mladými ľuďmi rozvinula sa shováрка, mysticky bája, ohnivá, fantastická. Reč Štefanova prúdila sa jasným, čistým tokom. Eleonora nerozumela všetkým výrazom a zvratom, ponímala ale hĺbku citu, vernosť a pevnosť presvedčenia a ten poetický náter, ktorý ležal zlatým pelom na všetkom, čoho sa dotkli slová nadšeného mladíka. Lahké pochopenie zo strany devy pružilo jeho úsilie — o týdeň bol v plnom prúde svojho proselytského namáhania.

„Musí byť našou,“ šepťal sám sebe, keď zadumeno odchádzala Lorka od stolíka. Jej tvár nabudla jakejsi priehľadnosti, zduchovnela, ožiarila sa svetlom myšlienok a citov.

Lacko počal sa mrzeť na časté prechádzky mladých ľudí. Bratia pocítia časom istý druh revnivosti — k tomu bol zatatým nepriateľom takzvaných „študentských láostí.“ Jak ľahko mohlo niečo podobného povstať medzi sestrou a jeho sviežim, peknoduchým priateľom.

Raz urobil poznámku na priateľove schôdzky, ktoré dialy sa síce pred očima všetkých, avšak predsa prezradzovaly jakési blíženie sa intímnejšie, nežby nemalo vzbudiť pozornosť tak ostrého oka, jako mal mladý Kráľovský.

Štefan bol obrazený. Videl klíčky nedôvery — v srdci svojho priateľa, za ktorého by bol dal život.

Počal sa stráňiť jeho sestry, stráňiť až do krajnosti.

Eleonora bola zarazená. Už prvý deň cítila prázdnotu. Chýbäl jej Štefan, jeho zvonný hlas, jeho umné, šumivé myšlienky. Prešly tri dni — a Štefan sa zas len stráňil devušky jako ohňa.

Už chcela pýtať sa po príčine. Tu vyhrkla jej krev do tváre, páčila celú tvár až po sluchy. Bol to rumeň ženskej pýchy.

„Oni mňa nechcú k dielu za svoje národné ideále, oni mňa považujú za decko, za plochohlavú húsku! Celý deň sú pospoľu, píš, čítajú, radia sa. Ja som odsúdená k punčoche, k tej hlúpej, všednej ihle. Nuž či nevnúlo sa moje srdce tak prudko, tak búrlive, ako jích? Či je môj cit nič, moja túžba prázdny hluk — môj bôl je nič, moja túžba odsúdená do jarma? Niet pre nás žiadnej úlohy vo všeobecnom diele? Nevieme my tiež aspoň trpeť?“

Opovrhovanie, jaké sa jej dostalo od mladých mužov (tak si to namyslela) upevnilo v depe Štefanom vzrušené city. Celkom iným okom hľadela na „krpčiarov,“ celkom iným uchom počúvala spevy robotníč. Jej malá belunká rúčka zatínala sa, keď prišli susedia na návštevu k otcovi. Jich reči ploché, triviálne naplňovali ju ošklivosťou. Miešanie maďarčiny protivilo sa jej v hĺbke duše! Vo svojej čistej panenskej chyžke, na malom kamíne naložila z triesočiek dokonalú hranicu, položila na ňu malý, jej vlastnou rúčkou písaný sväzok maďarských piesní, priložila maďarsky vedený denník, taktiež poprepletaný veršovanými citátami, a všetko pekne krásne spálila. Veselo blakotal červený plamienok. Listy sväzkov krčily sa, rudly, potom černeli. Slzy radosti, slzy tajnej víťazoslávy blisly v očiach devušky. „To môj prvý čin!“ riekla a zasmiala sa srdečným, nervosným smiechom. V tom vpálil do chyže Lacko! „Priprav mi bielizeň, Lorka,“ zavolať veselo; „ideme do mestečka na viac dní.“ Deva sa trhla. „Aj, aj, ty kúriš v tak horúcom lete! Čo to?“ a vytrhol poloshoretý list z ohňa. Eleonora mu nemohla prekaziť. „Ah, tvoje verše — čo to má znamenať? Daj sa bozkať, sestra, daj sa objasť,“ a už sovrel sestričku do náručia. Ta ukryvala horúcu tvár na jeho prsiach. „Teda už nebudeš kaziť toto naše čisté, slovenské povetrie? Už nebudeš viac maltretovať ten náš biedny klavír! Výborne! Teraz ale k dielu!“

Oči devušky zasvietili tuhým, intenzívnym plameňom. Jej brat prestal pletkáriť s ňou. On ju volá k dielu, k dielu vážnemu, zodpovedajúcemu tým ideálom, ktorými naplnila sa jej duša od pár čias! Ona bude môcť účinkovať na veľkom diele osvobodenia utlačených, opovrhovaných, zanedbávaných! Liečenie mačiek, chôva kanálikov a sústrast s trápenými vrabci ustúpi dielu naozajstnému. Hlávka devy krúžila sa. Jej citné srdce bilo tak mocne, tak smelo, že ho musel počuť jej prísny pán brat.

„K dielu, hovorím!“ spešne riekol, hurtovno, netrpelivo.

Eleonora pozrela naňho dôverne, výrazom vďaky v zrakoch. Cítila v sebe sily dosť prísť k mladým, neohrozeným ľuďom, chystajúcim sa na hrubolátú cestu bojov a trampot.

„Košele chcem, aspoň tri-štyri; chytro, Lorka!“

Eleonora zostala stáť ako zkameneľá. Potom zaplakala hlasito. Z výše svojich mladých, len pred krátkym časom zkrslých dúm, shodená bola razom do temností prosaického bytu.

IV.

Mladí ľudia chystali sa na dlhší pobyt do Závodia. Štefan nechápal celkom jasno ciele svojho priateľa. Avšak jeho rozhodnosť mu imponovala. On dal sa viesť bystrému rozumu a pevnej vôli.

Keď už kone netrpelivo hrabali kopytami, vyšiel na priedom starý Kráľovský s dlhou fajkou.

„Nuž teda predsa vás kamsi ťahá!“ riekol mladým ľuďom. Potreboval bych jednu kompániu svojho regimentu — a koniec všetkým vašim detinským námahám!“

„Ohó, milý apuško,“ odpovedal ticho Laco, „pred našimi námahami bude utekať celá armáda — (a teraz naschvál urobil dlhú pauzu) hlupcov a sebcov. O kompánie sa my veľmi nestaráme. My berieme vec sunimárne. Maličkosti nie sú v našom programme.“

„Netáraj, Lacko, netáraj,“ pohodil dobrosrdečne starý vojak, „my ľudia sme všetko samé opice! Affentheater, mein Sohn. Jedna opica je komickejšia a vtipnejšia — nuž vydobyje si viacej orechov. Ba či sa hodno tak loptiť, premýšľať a stavať veterné zámky? Mohli by ste zliezť z voza a zapíť si so mnou v svätom miere! Škoda vašej podoby!“

„Počuješ o nás zo Závodia,“ riekol chladno Laco, vyskočil na kozla, vzal Ferkovi z ruky opraty a zaplieskal bičom.

„Oni sú pochabí,“ máchnul rukou Kráľovský, keď voz zmizol zo dvora; „robil som tiež hlúpe kúsky za kadetstva!“

Eleonora počula otcove slová, stojac za sklennými dvermi ambitu.

„Nie sú pochabí, apuško,“ povedala určitým, pohnutým hlasom; „chcú byť viac v národe jako lenivcami a darmožrútami.“

Kráľovský pozrel na dcérku v úplnom nedorozumení. Zkade že tie jej rozpálené líca, zkade tie ohňom blčiace oči? Čo sa stalo s Eleonorou, veselou a vždy laškujúcou? Jaké to slová z jej detinných, karmínových úst?

Dlhé rozmyšľanie nebolo vecou starého pensionistu. Hodil svojou šedivou hlavou v bok, jako to robiť zvyknul, keď niečo pretrhlo jeho duševný mier, a šiel polievať svoje oleandre, svojich to ľubimcov.

Lorka prebehla sad, sadla do bujne, vysokej trávy, nikdy nekosenej. Dlhé stopky s metličkami hýbaly sa predvečerným, teplým vetierkom pred očami devinými. Po sneti trávnej liezla pánbová kravička, vyliezla na odštiknutý vrcholec, rozopíala červené, čiernymi bodkami posiate vrchné krydelká — obnažiac spodné, priehľadné — a uletela. V stromoch sadu šumel vietor tichou, uspávajúcou melodiou. Z ďaleka bolo počut lenivé hrkotanie voza, volmi ťahaného. „Hajs, hajs,“ volal voliar. Devuška pocítila v útrobach zdravý bôľ. Kde sa podela tá voľná, nenútená veselosť? Zmizla. Prečo zmizla, jako zmizla? Darma sa pýtalo mladé dievča. Vietor šumel ďalej, trávky zhýbaly sa jako prv. Veď by vlastne všetko malo byť inakšie, premenené, pretvorené! Veď by celá príroda hovorila jasnejšou, markantnejšou rečou! Príroda je tou samou záhadnou, nemou prírodou. Deva položila plhovlasú hlávku na ruku. Tá hlávka bola prítažká laktu — ona položila ju do chladnej trávy.

Chladná tráva tak dobre, tak príjemno osviežovala horúce sluchy. Zvedavá jašterička vykukla z huštiny trávnej. Lorka pohla rukou, jašterička pozmurkala v strachu malými očkami, pomykala chvostom a ztratila sa jako blesk — jako myšlienka, ktorá zrazu povstala a zrazu zanikla z rozpálenej hlávky devinej. Bola to myšlienka zlá, myšlienka nemožná. Sama vrhnúť sa do diela! Sama počať účinkovať? Niet spôsobu, niet moci! Bratove posledné slová zazvučaly jej v ušiach. Myšlienka uletela. „Košele chystať,“ pošepla, „košele chystať — to tvoje dielo.“ Sínko zapadalo. Chlad prebehol údami mladého stvorenia. Stala, zanechajúc v tráve šľak svojej postavy. Do sviežeho líčka vrezala sa tráva a zanechala na ňom tuho červené pruhy. Niečo upokojená, otriezvená ľahla večer do postielky. Nemohla spať. Psi celej dediny brechali neustajne. Inokedy ju to málo znepokojovalo — teraz počula každé zavýjanie zbúrených strážcov dediny. Sotva zadriemala — tu zas počula spev kohúta. Za prvým nasledoval druhý, tretí a tak až do rána. Ba či len psi a kohúti boli na príčine jej nepokojného sna? Sotva. —

Celé Závodie hovorilo o príchode troch mladých ľudí. Poznemenat' slušno, že i Janko Pinkavka dopálil — veď už boly prázdniny. Onedlho rozmnožil sa kružok priateľov o niekoľko šuhajcov z rôznych škôl. Štefan Bohatý býval u dobrého, ale slabého Rovného — do domu nesmel. Rovný bol starým mládencom a žil z malého gazdovstva. Odehovanec Štúra, bývalý dobrovoľník, bol bezúhonným národovcom — avšak farchy boja, farchy večnej zášti nudily statočného muža — zanevrel na prevrátený svet, stískal päste vo vačku, ale i to iba osamote. „Odi profanum vulgus,“ hovorieval, keď naňho robili v mestskom „kasíne“ filisterosné poznámky. Presvedčený o svojej dôstojnosti, svojom vyvýšenom stanovisku, viedol život dosť samotársky a podivný. Mládež miloval a jeho vrecko bolo vždy otvorené pre hodných šuhajov.

Počal sa čulý život v tichom ináč mestečku. Lacko vedel každý deň okrášliť a urobiť pamätným dajakým dobrým nápadom. Raz sriadil výlet na blízke rúmy hradu — a napriek tuhému dažďu, ktorý sa spustil na veselú spoločnosť, tvrdil každý účastník, že takej zábavy nebolo ešte v Závodí. Druhýkrát improvisoval tanečnú zábavu. K mládeži pripojili sa starší. V bočných izbách rozvinula sa živá debatta. Lacko pripíjal statným mešťanom, jich poťažným „spanilomyselným“ polovičkám, dcéram, atď. atď. — a šuhaji naši vydobyli si skoro pevnú pôdu v Závodí. Jich smelosť rástla so zdarom. Pomýšľali na divadlo. Po mnohých bojoch prišlo i k pripravám. Štefan bol zručným režisérom i hercom, Lacko direktorom, šepkárom, kassírom. Pinkavka prvým komikusom. Malomestské slečinky učily sa úlohy o zlomkrk. Chyba bola len v tom, že každá chcela len zástoje, v ktorých sa mohla pekne obliecť.

„Pekné veci stvára ten váš syn!“ S týmito slovami vstúpil pravotár Lúty do dielne starého Bohatého.

„Nemám syna!“ odvrkol poctivý kožušník, neustávajúc vo svojej práci. Ostrým nožom rezal kožušiny, rezal tak energicky, až sa nôž hlboko do stola vrýval.

„Áno, nemáme syna,“ horkým, traslavým hlasom zamiešala sa do reči Dorotea Bohatá, ktorá už v kuchyni zlostným okom privítala bola Lúteho; „nemáme syna pre pánov, ktorí huckajú rodičov proti deťom, a deti, naše nevinné deti, proti rodičom! Nemáme syna,“ a v tom jej vyhrkly slzy, „nemáme syna!“

„Mlč, stará!“ ohriakol svoju ženu tvrdý kožušník, „nemiešaj sa medzi mužov! Ta — do kuchyne!“

Starenka poslúchla. V kuchyni popadla hrniec a hodila ho celou silou o zem.

„To veru búrka i hrom,“ poznamenal Lúty s úsmevom.

Bohatý mlčal. Predvčerom sišiel sa s Rovným, ktorý mu nevedel dosť vynachváliť skromnosť, poriadnosť a um Štefana. A trebárs mu odvrával, synovi nadával do panslávov, zradcov vlasti, kolompošov, predsa slová Rovného mali silný dojem na zatvrdlého muža. Otec sa ozval v zbaláchanom a podlými svodcami zynýlenom mužovi.

„Veru pekné veci stvára ten náš vyhodенý syn,“ počal znovu Lúty, „komediantom stal sa! Bude hrať komédiu, meštiansky synak, a to slovenskú komédiu. Vy to trpíte? Vy ste vlastenec, Uhor?“

Starý bohatý zafal zuby. Nieкто klopал na dvere. „Szabad,“ zakričal zlostne domáci pán.

Vstúpil do dielni Janko Pinkavka. Uctive sa poklonil, a odovzdal majstrovi divadelný lístok. „Divadelní ochotníci budú si pokladať za česť, keď vaša ctená rodinka jích predstavenie navštívi!“ Pinkavka predniesol tie slová smelou istotou, ani okom nehodiac po Lútom.

„Tiež jeden z tých nepovolaných hostí?“ opýtal sa drzo Lúty, Jeho široké nozdry triasly sa.

„Áno, prosím,“ odpovedal úsečno Janko, „z nepovolaných od kadejakých verejných lotrov — ináč z povolaných — konečne s kým mám to šťastie?“ doložil jakoby to nič, so zdvorilým, studeným úsmevom.

Lúty sa zmiatol. Tak neopovážil sa nikto s ním zachádzať. Avšak čo bolo robiť, dovolil si v cudzom dome smelú poznámku, musel smelú odpoveď zniesť, tým viac, keď videl zlostne nakrivenú tvár starého.

„Tento pán je mojím hostom,“ zakričala Dorota, vkročiac do dielne. Velkú dierkovanú varechu držala, krčovite pevno v pravici. Líca starenky horely zlostným ohňom; ona rovno zmládlá! Jakoby boly zmizly početné vrásky z jej tváre.

Ondrej Bohatý hľadel v nemom úzase na svoju krotkú ženu. Nikdá ju nevidel v takom energickom rozčulení, ani len v tej najostrejšej domácej differencii.

Lúty cítil svoje nepekné postavenie. Podával starému Bohatému ruku. Dorota postavila sa medzi muža a Lúteho.

„Nie tak, pane veľkomožný, ruka môjho muža je drsná a špinavá pre vaše samatové dlapky, ktorými ste uvrhli nepokoj do nášho domu. Vy ste tu nepovolaným hostom.“ Zo stareny len tak sálal oheň a zloba obrazeného, materského srdca. „Pre vás som

musela hľadať svoje dieťa na záhumní, pre vás musel môj syn opustiť svoj rodičovský dom, pre vás a vašich pomocníkov tiekly moje horké slzy v bezsenných nociach. Kto vám dal právo pichať prsty do domu? Ja a dom môj slúžiť chceme Hospodinu! Kto vám dal právo przniť moju svätinu?“ Postava stareny bola pružno zpriamená, chomáč šedín vypadol zpod ručníčka hlavou prehodeného a vlál jej rozrumenenou tvárou. Pinkavka s úľubou hľadel na starenku. Jeho srdce topilo sa v slasti. „Tuším je v našich babách naša budúcnosť,“ pomyslel si, a tichý nespozorovaný úsmev preletel jeho tvárou.

Starý Bohatý bol prekvapený. Už chcel sa oboriť na ženu; niečo ho nevidnou silou hatilo. Niečo nepovedomé, mocné! Staré rozpomienky domáceho mieru zkrslý v jeho hlave. Celý život počas rozlúčenia so synom bol tupý, mrzutý. Nastala nemilá pauza. Lúty sa odobral. Starenka vyšla von, a vrátila sa zas tak shrbená, tichá a pokorná jako obyčajne. Niesla na tanieri zákusku a v ruke fľašu vína. Obsluhovala Pinkavku so srdečnou, úprimnou radosťou, veď i on bol so Števkom. Pinkavka rozprával históriu vyhodenia Štefanovho. Postaral sa o skvelé barvy. Vedel zájímavo rozprávať — a mal utešenú inštrukciu od Kráľovského. Dorotea visela celou dušou na jeho perniach. Pri vtipných, z čiastky poeticky vykrášlených opisoch, ktoré boli silnou stránkou veselého Janka, uškeril sa viackrát i Ondrej. Keď opisoval mužské povedomé držanie sa Štefana pred školským senátom, zasvietili Ondrejove oči. Pýšil sa v duchu. „Polovicu svojej veci som vyhral,“ s tými slovami vrazil Pinkavka k Rovnému, kde bolo zo pár študentov. „Štefanko, tvoja matuška je číre, rýdze zlato! Dala tá Lútemu lekcii!“ A Janko vyrozprával príhody svojej návštevy. Všetko sa rozjarilo. Lacko slavnostným tónom vymenoval Pinkavku za diplomatického poslanca študentskej kolonie.

Divadlo vypadlo nad očakávanie. Štefan, hlavný hrdina kusu, zaujal celé obecenstvo svojou hrou. Jeho rodičia neboli síce prítomní, ale bola ostatná rodina. Tá tak rečeno útokom hnala na starého Bohatého dňom po predstavení.

Lad bol prelomený. Dorotea obliekla sa do sviatočných šiat, vzala starého Jana a šla k Rovnému. Našla samého starého mládenca. „Ej, ej! jaká to zvláštna visita,“ žartoval Rovný. „To kufor môjho syna, ber ho, Janko!“ Janko bral kufor na mocné plecia! „A mňa sa ani nepýta mamička; čo to také habanie, jaká eksekúcia?“

„Odpustenie, pane Rovný, mám staršie právo! A kdeže je Števkó?“

„Zmizol, mamička, zmizol!“

„Veď sa vráti, asnáď ho počkám! Už mi neuletí divý holub, keď som odpúdila jastraba.“

„Počul som, počul o peknom výstupe s Lúty! Ba že ten postrach celého mesta musel na vás najst osten! Čo hovorí váš starý?“

„Mlíí a robí svoju prácu, jakoby bolo pred jarmokom. I pán farár ho dal volať. Museli sa pekne porovnať, lebo došiel domov

celý usmiaty. Vypil si na to, a to nad mieru, čo sa uňho málo kedy stane.“

Veselý vravor zaznel pred dverami. Študenti sa hrnuli dvermi. Štefan, uvidiac svoju matku, vyskočil veselo, sovrel ju do náručia a bozkával jej vrázkovité líce.

„Nepodarený syn,“ durdila sa starena, ale v očiach jej svietili iskierky radosti; „tak poslúchaš otca i mat? Celé dlhé dni trávi v rodnom meste a rodičovský dom obchádza jako hriešnik!“ Štefan pokrýl rukou perny matkine. Študenti boli dojatí peknou scénou. Podávali ruky čulej staruške a každý mal pre ňu príjemné slovo.

Štefan šiel s matkou do rodičovského domu. Otca našli od-dychovať na lavici vo dvore.

Zamračil sa, potiahol tuhý ťah z krátkej fajky a odpľul. Štefan stal si pred neho, sňal klobúk a položil mu ruku na plece. Nastala malá prestávka. Konečne obrátil Ondrej tvár k synovi a zasmial sa. Oči mu pri tom podivnom smiechu niečo málo zvlhly. Syn objal starca a bozkal ho vrúčne na líco.

„Pletky, plotky,“ dudral Ondrej; „načo sa pochabíš! Jaké to ceremonie! Stará, dones tej šunky!“

„Už je dobre,“ vzdychla si Dorotea, ktorá čušala jako myška v kuchynských dverách a pozorovala na každý pohyb dvoch svojích najmilších ľudí! V komore všetko jej z rúk kypelo. Pri krájaní šunky zarezala si do prsta — konečne pustila krásny tanier na tehlovú dlážku! Ten krásny tanier s červenou ružou, ktorý priniesla ešte venom!

Kráľovský bol celý blažený nad smierením otca so synom. Študenti usporiadali hlučné večierky, privliekli i starého Bohatého, lichotili, toastovali — konečne prišiel do hry i ten „sloveuský národ“ — „národní mužovia!“ Ondrej ani sám nevedel, jako vplával do takéhoto prúdu. Cítil sa v ňom celkom domášne. Zabudol celú maďarčinu, posbieranú na vandrovke. Začal uznávať, že však Závodie je *naše* starodávne mesto (najprv riekol len *naše*, v ďalšom rozhovore potrafil i na slovo „slovenské“), že malo kedysi privilégia neplatit mýto, a tie privilégia boli po slovensky písané. I cechovné artikule, na ktoré držal jako na svaté písmo, písané sú po slovensky, bárs trochu ináč.

„A kto zrušil tie artikule?“ zpytal sa Laco šibal. „Asnáď tí panslávi?“

„Veru, veru, teraz každý nedouk chce byť majstrom, tovarišia neznajú mrav a starý zvyk! Remeslá klesajú! Všetkých nás zničia tie nové poriadky!“

„Ba neporiadky, apuško,“ poznamenal Štefan.

Mladí ľudia počali spievať také staré, dobré piesne . . . tie tóny vzbudzovaly v Bohatom staré rozpomienky. Prijdúc domov, udrel sa starý remeselník po čele. „Ale čo to ťrobili zo mňa tí zplašení študenti? Veď sa sotva poznám! Eh! veď ja to vyspím!“

Nevyspal. Semenó bolo hodené a púšťalo klíčky.

V.

U Rovného sišla sa mládež. Vo veľkom samovare šumela vriaca voda, a podobne kypely a šumely mladé mysle.

„Myslím, že bolo dosť zábav; zo samého cukru nevyžije človek,“ riekol mrzute Ladislav Královský. „Mali by sme počať niečo seriousného, reálneho. Tunajšie obecnstvo rozhúpali sme dosť dobre, nechajme kyvadlo pomaly utíchnuť a konečne zastať.“

„Nemuseli by sme mať nášho Jánka,“ poznamenal Štefan a bluskol potmešilo na Pinkavku.

„Nuž?“ ozvalo sa viacej hlasov.

„Má vám užitočné známosti. Vykvitne i tam, kde ho nezasiali. Remeselnícka mládež, ktorú tak zanedbávame, zobudila v ňom zvedavosť. Už sedí v jich rade. Celý peripatetický systém zaviedol.“

Pinkavka sa usmial. „Pletky, plotky! Sobral som asi pätnástich do hrbky — po dve nedele prechádzal som sa s nimi, a presvedčil sa, že je to schopná vrstva našeti.“

Všeobecné radostné prekvapenie žiarilo z mladistvých tvárí. Rovný otvoril oči. Na také voľačo nepomyslel za celých dvadsať rokov svojho pobytu v Závodí! Neznal hľadať ľudí, a tí ho veru tiež nenašli v jeho dvoch tabakom a čiernou kávou voňajúcich izbách.

Královský potriasol ruku statnému Jankovi. „Dobre, dobre, bračček. My musíme ceniť národ náš tam, kde je k nájdeniu.“

A naša mládež hodila sa s oduševnením na reálnu národnú agitáciu. Po dielnach ozvaly sa národné piesne, celý malý sklad kníh rozobrali za krátky čas. Závodie počalo myslieť. Jedna myšlienka plodila druhú. Živší duch zavládol v obecnstve! Šuhaji dali doniesť stanovy rozličných spolkov — predpráce k utvoreniu boli o chvíľu hotové. Starý Bohatý sám povolal mešťanov k porade o vzájomnej pomoci, zakladala sa knihovna i čítací spolok.

Nedele trávili mladí priatelia Lacko a Štefan v dome Královského. Eleonora vyhýbala z počiatku mladým ľuďom. Ohne jej citných prsů zplápolaly razom — a razom obliate boli studenou vodou. Ale voda nestačila vyhasiť všetok pal dievčenskej útroby. Jej krásne, hlboké oči jasaly, keď počúvala študentov, ako rozkladajú starému vojakovi svoje činy, ako tešia sa na nové, ako radostný to boj, ako duchovne víťazia nad filisterosnou nemocou svojich odporníkov. Radosť nad jarým, sebavedomým počínaním mladoňov kalená bola pocitom vlastnej ničoty, vlastného bezsilia. Keby bola mohla cítiť tak jako otec! Ten mrdol plecóm pri každom tuhom výraze ohnivých rozprávačov a na konci každej dikcie vypil pohár vína a počal dokazovať, že my ľudia sme vlastne všetko iba opice, ale nie v prirodzenom, divom stave, ale opice preobliekané a vyfintené pre „Affentheater.“

„Pravda, každý máme inšie zvončeky na barvistých šabrákach,“ hovoril na podvečer v zahrade, v búdke ustrojenej z viniča. Krásne strapce polozrálého hrozna visely zo stropu, i po bokoch vykukaly modré a zlatisté zrnká hrozna z temnozelených listov. „Ty na

príklad, Laco, máš škreklavý zvonec pod bradou: ten ti zvoní o hrdinstve, o mužstve, o činnosti — a pritom čo si vlastne? Študent — nedokončený študent!“

„Ktorý neutekal ešte!“ poznamenal Lacko. „Už som nie ani študent, ale prvý človek tvojej čliadky, apuško! Počkaj, čoho sa na mne dožiješ!“

Slnko zapadalo. Jeho posledné blesky predraly sa cez škáru vo viniči a padly na peknú, niečo bládú tvár Eleonory, sediacej proti dvom priateľom. Štefan pozrel na devu — v bohatých vlasoch hraly lúče — oči prižmúrila pred bodavou mocou svetla. Mladému šuhajovi uduela razom krev do tváre. Koľko bájneho pôvabu svietilo z tejto slnkom oblesknutej mladuške jtváre. Hryzol perny a odvrátil tvár. Sotva by sa bol mohol udržať výkriku. Srdce ho zabolelo. Taký bôl nepocítil ešte nikdy. Bol to naozajstný, skoro bych riekol telesný bôl, krčovité ztiahnutie sa útrobo.

„Čo ti je?“ pýtal sa Laco; „jako vyzeráš! Veď si rovno ozelenel!“ Kapitáň pozrel na Štefana. „Naozaj ste premenený, pane Bohatý! Veď je tu „medicina prope divina.“ Nalial mu do pohára vína. Štefan priložil pohár k ústam a silil sa piť. Sotva mohol urobiť glg.

Lorka otvorila oči. brániac jich rúčkou pred lúcou slnečnou. Potom vstala a odišla. Shováрка šla ďalej. Štefan sa na nej súčastnil. Počalo mrkať a mladý Bohatý sa sobral. Kapitáň mu potriasol ruku, Laco ho prepúšťal s vtipami a slubami, že ráno prikvitne na otcovom pejkovi, „jako ritýr smutnej postavy — bez Sancha Pansu.“ Mala to byť zlostná poznámka, ale minula sa cieľa.

Popri plote zahrady stúpala Štefan. Chcel doraziť do Briežoviec, malej dedinky, ktorej farár bol horlivým prívržencom mladého slovenského podrostu. Mnoho mal s ním hovoriť, mnohé veci uvážiť a posúdiť. Keď už bol pri konci plota — zazrel belasú šatku kmitať sa medzi nehuťými kolmi plota. Pozrel lepšie — v pustom, lieskami a osykami porastlom diele zahrady zazrel Eleonoru.

„Darmo som vás hľadal,“ riekol niečo nesmelo, „a ako vidíte, uchádzam bez odbierky. Šťastná náhoda usporila mi neslušnosť — aspoň cez plot môžem sa vám odporúčať.“

Eleonora pristúpila ku plotu. Pozostával z vysokých stĺpov. z ktorých jeden padol zubom času a nechal dost veľkú škáru. Cez ňu podal Štefan ruku Eleonore. Videl ju jako v ráme obrazu. Úzadie — temná zeleň osýk. Polomrak jaksi osviežil, zduševnil jej milostnú tvár. Bez rozvahy, mechanicky sklonil sa šuhaj k plnej mäkunkej rúčke a bozkal ju lahunkým bozkom. Divno — veď to ešte ani raz neurobil! Chcel ísť, avšak ničeo neodolateľného ťahalo ho ku škáre.

„Pre svoje práce zabúdate na svoju žiačku,“ povedala tichým, zato ale plnozvuciácim hlasom Eleonora. „Ah, veď ona bezsilná, k domu a nízkym prácam na večnosť prikovaná stvora. Pochopujem, pochopujem!“

„Ja biedny učiteľ! Máte brata, ktorý vládne slovom; jeho bystrý, prenikavý um dá vám vysvetlenie v každej záhadnej veci!“

„Ten sa rovná vám! Ba je ešte zarytejší, nesdielny a opovrhuje ženským rozumom a srdcom. I tie knihy, vami prinesené, sobral do

svojej chyže. On nechce veriť na moju lásku k národu. „Prišívaj riadne gombíky na manchetý,“ hovoríeva; „nepresol polievku, jako onehdá.“ Mňa bolia tieto slová. On nemá pochopu o ranách, jaké zadáva tým mojej samolúbosti, mojej marnomyseľnosti. Čo ma nechá v mojom namyslenom šťastí, prečo hádže skalie holej skutočnosti do oblokov mojich veterných zámkov?“

„On iste dobre smýšľa s vami! Načo trápiť srdce túžbami, načo prijímať rany, keď je boj nemožný?“

„I prijímanie rán patrí k boju!“

„K boju smutnému, nevíťaznému, keď nemôžeme ranu ranou odplácať. Pokoj vášho srdca drahý jemú, drahý všetkým nám.“

„Ja nechcem pokoja! Ja chcem potrasenie, živé potrasenie citov, mňa unuje a nudí táto lenivá spokojnosť, táto bezobsahová, každodenná nótá nášho života. Mňa pokoj nepokojí!“

„Neviete, čo si sama žiadate! Mier duše je najväčšie dobrodenie božie! On dáva mier duševný svojim vyvolencom!“

„I ten zborený, prehnitý kôl nášho plotu má mier! On umožnil dnes našu náhodnú shovárku. Ja práhnem po rozhovore — a nik so mnou tak rozprávať nechce — vy ste dobrý a snášate trpelivo nudu, ktorú vám nesie moja reč — vy ste mákky . . .!“

„Nuda? Nenúťte ma, Eleonora, k nemiestnym, hriešnym výrazom! Ja nesmiem byť k vám otvoreným. Vy ste vysoko nadomnou — vysoko i ďaleko. Nie činy žiadajú sa od vás! Samé jestvovanie, neha duše, sám lesk vášho oka je činom, je pružinou aspoň k činom pre tých, ktorí sú odsúdení k bojom a trňovej ceste! Oj, nech svieta oči vaše mierom a blaženstvom! Neprajte si vír náruživosti, neprajte si ohne strastí! Veď osladí naše utrpenie to pyšné povedomie, že vy s nami cítite, za nás posielate modlitbu k nebu! Vaša teplá duša zohreje nás schladených v často nepekných schvatkách, ona je liekom v neduhoch! Chraňte si tú čistotu duše, tú jasnotu citov kryštálovú!“

Štefan prichádzal do ohňa. Jeho srdce bilo a zamieralo. Eleonora v nepochopenom cite prižmúrila oči — tá jej tvár zaplála zas v nehe, nebeský cit, sladké rojčenie rozlialo sa po tých energických ťahoch. Štefanovi išla hlava kolom. Priehľadná bladosť pokryla jeho tvár. Ruka sa triasla. Trasúcu ruku vystrel k otvoru. Deva podala mu obe ruky — na pravom ukazovateľovi bol jednoduchý zlatý prsteň. Štefan uchytil obe ruky, tisol okružle ramienka k obladlej tvári. Ramienka boli teplé, pálily ho. Chcel sa odtrhnúť — nevládal. Celoval prstečky, tlačil perny na chladný prsteň. Prsteň niečo privoľný — zostal mu v ruke.

Hurtovné kroky zazneli. Eleonora sa trhla, a biele ruky zmizly. Studený pot mu vyšiel na čelo. Udrel sa dlaňou po čele.

„Čo som urobil!“, zastenal. V tom stone ozvala sa duša.

„Darebáctvo!“ zasypel zjedný hlas Ladislava Kráľovského, ktorý zjavil sa zpoza uhla sadu. V rukách mal paličku, tá sa pozdvihla.

„Stoj!“ zavolať Štefan, a rumeň hanby, bôľu i ľnevu pokryl celú tvár jeho. Oči sa rozovrely — rovno jakoby chcely vystúpiť z dolkov. Päť sa krčovitě svierala.

„Dovoľ pár slov, prv než súdiš!“ riekol pevným hlasom.

„Medzi nami nemajú čo hľadať slová,“ jedovito, chryplavo odvetil Ladislav a zdvihol paličku, blížiac sa k Štefanovi. „Tu sú už skutky, podlé, ničomné! Tu vraví tento otcovský sad, toto večerné šero! Tu svedčí tá večernica! Pozri na ňu, jestli máš oči pre čistý lesk! Pozri na ňu smelo — ju nezakalíš dotknutím sa zradnej ruky, lebo je vysoko, vyššie, jako moja úbohá, zavedená sestra!“

Ruka Ladislavova napriahla sa k úderu.

„Brat môj, brat môj!“ zaznel zo sadu tiahly, zúfalý, zvonný krik. Ruka Kráľovského klesla. Prešiel dlaňou čelo a obrátil sa k protivníkovi chrbtom. Pružným krokom kráčal preč a zmizol za uhlom sadu. Štefan dal sa do tuhého chodu, ktorý rovnal sa behu. Hore vrchom, vedúcim do Briežoviec, nezmiernil tempo chodu, tak že octnul sa na jeho vrcholi celý zadychčaný. V pravej ruke svieral Lorkin prsteň. Pred ním ležal kraj, zahalený do šera. Z ďalekých dediniek ozývaly sa hlasy zvonov.

Krátka polhodinka — a jaký obrat v živote! Krátka polhodinka ležala bezprostredne za ním, a koľko precítil, koľko prežil v jej rýchлом letu! Jako pomenovať ten stav duše, jako nazvať ten nával, tú búрку — tú sladkosť a ten pekelný bôľ? Kde si, ty pyšná vôľa? Kde si samourčenie, kde mužská samouverenosť? Či on chcel hodiť sa do týchto hrozných prúdov? Či je to on, on, ten istý, ktorý pred polhodinkou tak iste, horúce a zručne hovoril o mieri duše? Veď on sám narádzal pokoj, on sám veril, že zachovanie tohoto mieru svätého, božského leží na nás samých. On videl pred sebou mladé dievčatko, sotva odrostlé z krátkych šiat, cítil jej duševné, poryvité zmietanie sa v bezmieri, videl rodiť sa základy strastí a nepokojných náruživostí — a tak rozvážne, chladno vedel dávať jej rady. A teraz? Kde je človek, čoby mu podobnou radou prispel? Niet ho na svete. Keby tuším archanjel na lazurných krídlach zletel z toho hviezdneho neba, a položil svoju ruku na jeho hruď, ani vtedy by nevtiahol do nej ten svätý mier! Rozorvané srdce, skormútená duša! Jasot rýchlo rozbresklej sa lásky, pohanenie, sotretie prvého pelu z devinej duše, ztrata priateľa, vina, ťažká vina proti sebe, svedomiu, pohostinstvu, národu! Sklamaná dôvera, nehodné jednanie, a predsa pocit hlbokkej pravdy, vrúceho, opravdového citu! Jako ho poznať, jako si ho znázorniť! Je to večnosť, šťastie, život — čo je to? Je to láska.

Pred okom šuhajovej mäkkej duše kmitly sa prižmúrené viečka Eleonory, na perny jeho sadol pal jej vreľých, belunkých rúk. Položil ruky na tvár — až teraz bolo mu povedomo, že má u seba devín prsteň. Ona mu ho nevenovala, on ho nepýtal. Sám ten prsteň padol v jeho hriešnu, nešťastnú dlaň — rovno jako jich divná láska do srdce! On nehľadal ju — jej nenapadlo, že Štefan odchádza navečer, tým menej, že odchádza tak, že ho ešte stretne. Do pustej huštiny, do samoty išla so svojím nepokojným cítením. Lieskové listie prikladala na sluchy, aby chladily čielko. V samote, tesno obklúčená prírodou, hľadala úľavy v nepovedomom rozochvení. Ona mala miláčka, ktorý jasal sa neprestajne pred ňou. Jej milenec

bol národ, za ktorý zbudily v nej lásku duchaplní dvaja priatelia. Jako k nemu, jako načreť z jeho krásy, z jeho jasna niekoľko ble-skov! Nešťastnou cítila sa preto, že obraz, zmalovaný mladou dušou, uchádzal jej rozostretým ramenám jako fatamorgana. Prečo nena-rodila sa mužom, aby zahasit mohla smäd duše činami?

A čo našla? Našla mladého muža, ktorý zpevnil fatamor-ganu a zvrátil zrazu v dušici mocný cit, o ktorom nevedela si dať vývodu.

„Zhrešila som?“ pýtala sa sama seba, keď prišla do svojej chyže. „V čom vina moja? Čo som urobila? Jednala som zúmyselne, s vypočítaním? Nie. Prečo tá farcha na prsiach, prečo to hľadanie svedomia?“ Nebolo odpovedi! „Svedomie darmo nehlodá, ach, tak bolno, tak bolno!“ vzdychla a položila hlávku na operadlo. Malé hodiny na etažeri klepaly rýchlym taktom. Ešte rýchlejšie bilo srdce devino.

Vnišiel Laco. Bladý, zakabonený pokročil tesno k sestre.

„Lorka, bola si prvýraz na chodníku, na ktorom som ťa dnes videl?“ Hlas jeho bol temný, očividno tlumil v sebe rozjatrene náruživé.

Eleonora neodpovedala, ani sa nepohla. Jej hlávka bola takmer vtisnutá do mäkkej podušky divána.

Laco čakal na odpoveď.

Dych jeho bol drsný, každý ťah jeho prsú bolo počuť. Perny polotvorené vibrovali.

„Vieš, že tajné schôdzky mladého dievčata, decka ešte takmer, s cudzím, nesvojím, zeleným darebákom, sú nehanebnosť!“ posledné slová zareval turým hlasom. Table obloka sa potriasly cvengom.

Eleonora vstala z divána, zpriamila sa. Jej prse sa vzdmuty silnou strastnou vlnou. Celá krev udrela jej do tváre. Stud, pa-nenská pýcha a hnev vzrušily ju z apatického pocitu bólu. Nikdá nevidel Ladislav sestru svoju v takej majestátnej, sebavedomej postave. Ona, tak rieknuc, nariastla pred jeho očami.

Energickým, poveliteľným kynutím ruky ukázala na dvere, Polootvorené karmínové perny triasly sa jako lístky osyky.

Ladislav hľadel na sestru v nedorozumení. Vedel, jak horúce ho miluje, k jakým obeťam je schopná za brata. Kolkoráz po-mohla mu z drobných študentských nesnáz, kolkoráz vyprázdnila svoju skromnú ihlovú pokladničku k jeho prospechu. Teraz ale sála z jej zrakov hnev, ba tuším zášť a obrazená, nevinná duša! Tak sa nechová deva, ktorá si je povedomá viny.

Podobné myšlienky preletely mlunnou iskrou v hlave Lackovej. Nevdojak, puđený nepovedomou tajnou silou, vyšiel von z čistej, vonnej pannelskej izbušky.

„Vari som ja hriešnik, a ona môj káratel,“ zabručal pod fúz na dvore. „Čože stalo sa s mojou dobrou sestrou?“

Dva veľkí novofoundlanskí psi vyskočili mu oproti. Zarachotil vozík. Kapitán vybehol z dvier a vítal advokáta Lúteho.

„Neskorý hosť,“ povedal v zlej nemčine príchodzí, schádzajú z brčky.

„Vždy milý. Ráčte bližšie.“ O chvíľu sedeli obidvaja v kapitáňovej izbe okrášlenej parohami, šablami, podobizňou cisára a strelnou zbraňou počnúc od miniaturného revolverka až po veľkú kremeňovú pušku z čias napoleonských vojen.

VI.

Úsilná činnosť mladého slovenského podrostu v Závodí, najprv vysmievaná, počala hnieť zadlženého slúžneho! Lúty bol v hroznom nebezpečenstve utrátiť fiškáláty a iné benefície, lebo Závodie dostalo chýr panslávskeho hniezda. Závodie malo veľmi vhodné centrálné položenie: a tak náказа išla ďalej. . . . Najviac desila maďarónov tá nevídaná rýchlosť, jakou sa šírilo národné povedomie. . . .

Lúty prišiel so žalobou starému kapitánovi. Počal zle nedobre na syna Ladislava. Vravel mnoho o budúcnosti, o zkazenej karriére, o nebezpečenstve.

„Nepáčiło by sa radšej o inom hovoriť?“ zpytal sa starý vyšľúžilec, a na sluchoch mu navrely žily; „vedia, pán fiškál, ja nedržím nič na všetky tie pletky. Keď sa smie starý chlapec, šesťdesiatročný nadžupan, bláznit s maďarisáciou, prečo by sa naši šuhaji nemohli trochu pobláznit so svojou slovenčinou! Hlúposti! Ja by *ponemčil* všetko. Duobus litigantibus tertius gaudet. Ostatne ujistujem, že môj syn má viac statočnosti v sebe, jako jich závodský slúžny, ktorého kúpim za pár zlatých, keď mu dochádzajú zmenky. „Bleibe zu Hause und nähre dich redlich,“ a konečne je to všetko komedia — a my ľudia sme opice!“

Lúty videl, že so starým nič neporiadi. Na druhý deň odobral sa so sladkým úsmevom ale horkosťou v duši.

Jeho dvaja novofoundlandci skákali pred koňmi. Laco nebol doma počas jeho pobytu. Včasne ráno hodil pušku na rameno a odišiel. V hustej borine stretol Lúteho na spiatočnej ceste.

Krev udrela mladému mužovi do tváre. Divné mysle preletely mu hlavou, jako strašné blesky. Sám sa jich zdesil. V ruke a celom pravom ramene napružily sa všetky svaly a žily — tuším by bol zdvihol stocentový balvan. Cítil jako rúti sa krev jeho vnútornosťou, jako vriete a šumí! Vozík sa blížil pomaly, lebo kolesá rezaly sa hlboko do pieskovej pôdy. Laco sňal pušku z pleca a udrél hlavňou o piesočnatú, suchým ihličím husto pokrytú zem, lakťom oprel sa na ústie duplonky. Jeho oči, tak rieknuc, pribíly sa o tvár Lúteho. Lúty sa usmial a zdvihol klobúk ku zdvorilej poklone. Lacovi zajekotaly zuby, chvel sa zimnične! Vektor zašumel v borinách! „Eleonora,“ zašeptala nevdojak perna. Laco vhlbil sa do hústiny. Z ďaleka zaznievalo praskanie biča. Tu stáhla breza medzi boricami! Laco ztrhol pušku, namieril do brezy a strelil. Výstrel ozval sa trojnásobnou ozvenou borinou. Priblížil sa k breze: guľka a dva fusty vryly sa hlboko do bielej kôry. Laco usmial sa

zlostne. Lúty trhol sa na sedlisku svojho vozíka, počujúc ďaleký výstrel.

Na Závodí búrka. Denunciácia, táto jediná zbroj našich nemužských podlých vrahov, rozšírila temné perute svoje nad tichým mestečkom. Školský rok nastúpil, mládež rozišla sa po školách. Lúty a slúžny cítili sa oslobodenými od tlaku, ktorý jich hnetol v podobe sviežeho mladého ducha. Vzájomná pomocnica, čitateľský spolok, nedeľná škola — jedným slovom, všetky počiatky humanné zadlávené boli hneď v mnohoslubnom vzniku. Prišiel totiž vládny schválny komissár z Pešti k utlačeniu „protivlasteneckého ducha.“ Maďarský vládny komissár — myslíme, že je tým dosť povedané. Kdeže je gogolské pero, aby mohlo dokonale zosatyrisovať postavu takéhoto mravného chudáka, ozbrojeného brutálnou ničiacou mocou! Niet ho u nás! V tebe, podrost náš, čakáme nového Gogola, v tebe, mládež moja lúbená, ktorá si mrzla a hynula pod driapami svetských i nesvetských šarhov.

Rok za rokom ubiehal. Už piaty chýlil sa ku koncu po pamätných prázdninách, ktoré tak zvirily mysle v Závodí. Laco Kráľovský zmocnel, tvár jeho zastienila sa mocnou bradou a barnavou barvou. Slnko a vetor vtisly na ňu svoje známky. Jeho otec slabnul vekom a ponechával synovi celú starosť o rozsiahle svoje polia. Pomer brata k sestre bol predivný! On od tých pamätných, ťažkých minút svojej návštevy, ktorá mala byť vyšetrením nepekneho zablúdenia, neprehovoril s ňou intímneho slova — avšak jeho láska k sestre rástla každým dňom. Práve jej „zablúdenie“ vzbudilo v ňom starostlivú lásku — jeho oko dlelo na každom pohybe, on cítil každé jej hnutie, aj keď nehladel na ňu. Eleonora viedla samostatný, samotný život. Ťahy jej krásnej tváre zduchovneli, staly sa menej mäkkými, zato ale trónila v nich prelesť prestáťeho bólu a víťazné povedomie, že premohla sama seba. Jej chovanie prezradzovalo, že urobila záverečný účet so sebou a svojím cítením. Lúty, víťaz nad „panslávskou propagandou,“ zjavil sa jedného dňa v dome kapitánovom jako pytač. Starý vojak predniesol jeho vec svojej dcére po vojensky, priamo a jednoducho. Vtedy prvýkrát zaplály náruživostou hlboké oči Eleonory. Zase ožiarila sa jej postava onným majestátnym svetlom, rovno jakobys hľadel na Nike.

„A to mi ty hovoríš, apuško?“ Jaký nevysloviteľný cit vibríroval a javil sa v hlase devy!

„Každá otázka zaslúži, aby sa na ňu odpovedalo!“ preriekol skoro nastrašene dobrý starík.

„Sú otázky, na ktoré niet odpovede,“ tichým, pokojným hlasom riekla Eleonora sklopjac oči. „Ty, apuško, obrániš svoju dcéru?“

V Kráľovskom zobudil sa vojak. „Lorka, Lorka, odpusti, veď je nič! Letá sa mihnajú, a moja láska kázala mi predostreť žiadosť Lúteho. Ľudia vravia o dobrej partii! Avšak neboj sa, dcérka moja! Moja ruka dosť silná, aby ňu obránila pred dotieravosťou! Chvála Bohu, nie si bez záštity, aj keď pravica moja smrťou zmeravie!“ V očiach kapitánových zasvietili sa slzy. To boli prvé slzy, ktoré

Eleonora videla v očiach svojho starého otca. Laco vi uderla temná struja krve do líc, keď dozvedel sa o nabídnutí Lúteho.

Ladislav nevidel sa so Štefanom od osudnej katastrofy pri parkane. Vec jich bola vtedy dozrela až k súboju. Prišlo inkvizície, prišlo zhubné riadenie vládneho komissára: boi národní prekazil súboj. Pinkavka vec natoiko vyrovnal, že rozohnení mladí ľudia ustúpili od boja voči národnej neresti.

„Nuž teda vy sa budete strieľať, vy, brat s bratom, keď na vás mitrailleusami decharge dáva betárska podlosť? Verím, že každý z vás neváži si život, keď jedná sa o česť. Nuž či česť vášho bitého národa nenie kolossálnejší pochop, jako česť vašej osôbky, ktorá nebola konečne tak smrteľne ranená. Tam venujte svoj život, tam stavajte prse svoje proti otvorom pušky!“

Sokovia pozreli nemo na Pinkavku a rozišli sa bez slova. Moc času hojila pomalý rany, priestor rástol medzi srdcami verných priateľov, avšak zpomienka nevyhasla v nich na pekné časy horúceho, nerozdielneho priateľstva.

Zas chýľilo sa leto ku koncu. Zahradná búdka u Kráľovských, teraz hustejšia, obrodila hojne hroznom. Laco sedel s otcom na lavičke, oba fajčili z čibukov. Eleonora proti nim. Prvý pel mladosti ustúpil zralej, vyvinutej, bohatej kráse. Z nej len tak žiaril ženský pôvab, oslnený bájnou, duchovnou krásou prestátých bólov. Opierala sa nenúteno o zelenú stenu búdky; široké bujné listy pokryly jej čielko. „Jaká je krásna,“ podumal Laco, „a všetky tie bohatstvá krásy a ducha zvädnú!“ Bol smutný.

„Páni sú v zahrade,“ zadudral na dvore Fero. Laco vyšiel pred búdku. Oproti nemu kráčal vysoký muž.

„Pinkavka!“ zavola veselo Laco a objal starého priateľa! Hostia uvítali a posadili do zahradného dreveného fotela.

Počal sa živý rozhovor. Laco pýtal sa po svojich priateľoch prvej mladosti. „Hia brat mój, všeliaké premeny stal sa. Strážnik, čo nás zradil bol Šošotkovi, priviedol vec najďalej. Včera som čuť, že je ministeriálnym úradníkom; dosť vysokým na svoj vek.“

„A na svoj rozum!“

„Pah! čerta sa ti u nás po rozume pýtajú! Blatnický si namaľoval meno a stal sa diurnistom bez nádeje na advancement, Čierny káže slovo božie a seje vlastnou rukou raž. Krkoš oženil sa bohato a posluha verne svokra. ináč ie verný našej veci a rozširuje slovenské snisy.“ Eleonora zbladla. Jej upokojené srdce počalo biť tým dávno odvyknutým bitím. Pinkavka pokračoval živo. „Puk vadí sa s celým súdom a sadí dohán, Hrabovec hnevá maďaronskú debankirovanú šlachtu svojím záprahom, ja zas skladám medicínske rigorosa — trochu pomaly, ale s božou pomocou dohrabem sa v tomto století dajako k doktorátu!“

Priniesli čaj. Pinkavka bol duchaplný. Neraz musela sa usmiať i seriosná Eleonora.

„Apropo! Prišiel som s novinou! V Závodí som prenocoval. Tam mi riekli, že včera dostal Lúty mocného soka v pravotárskej praxi. „Kto je to?“ pýtam sa. „Mladý Bohatý,“ riekol mi hostinský.

„Eh bien,“ poviem, „teda sa predsa jakosi držíme!“ Bystré oči doktoranda pozrely prenikavo na Laca, ktorý sa zamračil. Pinkavka pokračoval bez všetkého milosrdenstva. „Bežím k Števkovi — ej, jaký ti to šuhaj! Život, samý život. Jestli nemýlim sa, vy ste ešte vždy v hneve, Laco?“

Eleonora vstala a išla do sadu. Rumeň zabarvil jej líce, ona bála sa očí svedkov. Nevdojak octla sa v úzadí sadu, v huštine liesok a osýk. Hnevala sa sama na seba pre svoje pohnutie! Veď už dávno pochovala náruživosť a sen o šťastí! Čo sa má pyriť a voľnovat?

„Páni sú v zahrade,“ bolo opäť počuť hlas Ferka na dvore. Cez bránku zahrady vnišiel mladý Bohatý. Kapitán privítal ho srdečne. Laco vypustil tak veľa dymu z čibuka, že bol celý jako v oblaku. Jakýsi nútený úsmev sadol mu na tvár.

Po krátkych otázkach a odpovediach prosil Štefan kapitána o slovo bez svedkov. Vnišli do kapitánovej chyže.

„Zostal som vašim dlžníkom,“ počal mladý pravotár, „a viníkom spolu. Tento prsteň patrí vašej dcére Eleonore. Nebol to dar — zostal mi v ruke zvláštnou náhodou.“ A tu vyrozprával Štefan zahradnú scénu synovskou dôverou, verne, bez okrašľovania. Starec zalomil rukami! Počalo svitať v šedivej hlave. Chytil obe ruky Štefanove a potriasol jich mocne.

„Urobte mi po vôli, jako pokutu za vaše kradmé zálety! Odajte dlh váš osobne tomu, komu patrí!“

Zimničná rozochvenosť zatriasla Štefanom. Šli hľadať Eleonoru. „Tam býva častejšie,“ ukázal starec na huštinu a vrátil sa do búdky. Štefan našiel Lorku pri parkane.

Nemo podával jej prsteň.

„Starý dlh! Prosím za odpustenie...!“ Eleonora stála jako zkamenelá. Nato podala mu bez slova obe ruky, práve jako v onú tajnú, sladkú chvíľu. Štefan schytil tie biele drahé ruky a usiloval sa nastoknúť prsteň na prst devín. Jeho ruky triasly sa.

Ostatné je tajnosť osýk a lieskovej huštiny...

„Lorka, Lorka!“ volal otec, „čaju, viac čaju!“

Eleonora vyšla s rumennou tvárou. Za ňou kráčal Štefan blažený, premožený citami.

„Čo je s dlhom?“ pýtal sa otec.

„Slečna ho neprijala!“ riekol Štefan a predstúpil pred Ladislava. „Tvoja sestra je mojou snúbenicou, Laco; myslím, že klesne tvoja lieskovica napokon.“

Laco objal priateľa náružive. „A teraz budeme zase spoločne bojovať, Števko!“

Eleonora sa ztratila. V chyženke svojej klačala u postele a modlila sa dlho a plakala plačom šťastných ľudí.

„Prestáli ste víťazne pokušenie,“ povedal Laco a vypil šalku čaju. „Ale dosť už tej žbrndy. Ferko, dones toho vrstovníka!“

„Ani ty si iste nešiel bez diabla pokušiteľa týmto trápnyim údolím,“ poznameaal Pinkavka, ktorý prehovoril bol Štefka k smeľému činu dnešnému. Lacovi napadla ranená breza. Potriasol hlavou

a nalial do pohára starého iskrivého vína. „Príjdu i také časy,“ pomyslel si, „kde prestane to hlúpe slovenské dobráctvo.“

„Budeže mať mamka radosti,“ obrátil sa Pinkavka k Bohatému. „Ona čaká zpravu — bol som totiž sekretárom jej materských starostí.“

„Moja dobrá, dobrá matka!“ šepol Štefan.

Večer schýlil sa na kraj. Lísta viniča osvietilo sa lampovým svetlom. V stínnom kútočku besiedky sedela pri hodujúcich mužoch Eleonórka, posilnená vrúcou modlitbou. Život pred ňou trblietal sa v jarkom svetle sladkých dúm.

„A teraz predsa vyjde na moje, Lorka,“ riekol veselo Laco. „Vy ženské nie ste stvorené k samostatným činom! Vaša láska k národu je opravdová, mocná, keď je sosústrednená na osobu takéhoto vtáčika, jako je tamten sentimentálny Ičko! Už ti vyšumely emancipované mysle?“

„Mier mojej snúbenici!“ s žartovným pathosom predniesol Štefan; „šlachetné srdce ženské spojí obe lúbsti v harmoniu!“

„Všetci ste na omyle!“ chechtal sa kapitáň; „my sme všetko opice, celý svet je iba komédiou!“

„Chvála Hospodinu, že pre nás veselou!“ zavola Pinkavka a zdvihol pohár.

„Tak hovor až po rigorósach,“ poznamenal Laco. Zavial vetor a vyhasol lampu.

„Domov, deti, chladno na nohy, súril kapitáň. Spoločnosť sa sobrala. Mladý párik šiel posledný a cesta zo zahrady do domu bola posiatá ružami sviežeho nečakaného šťastia.